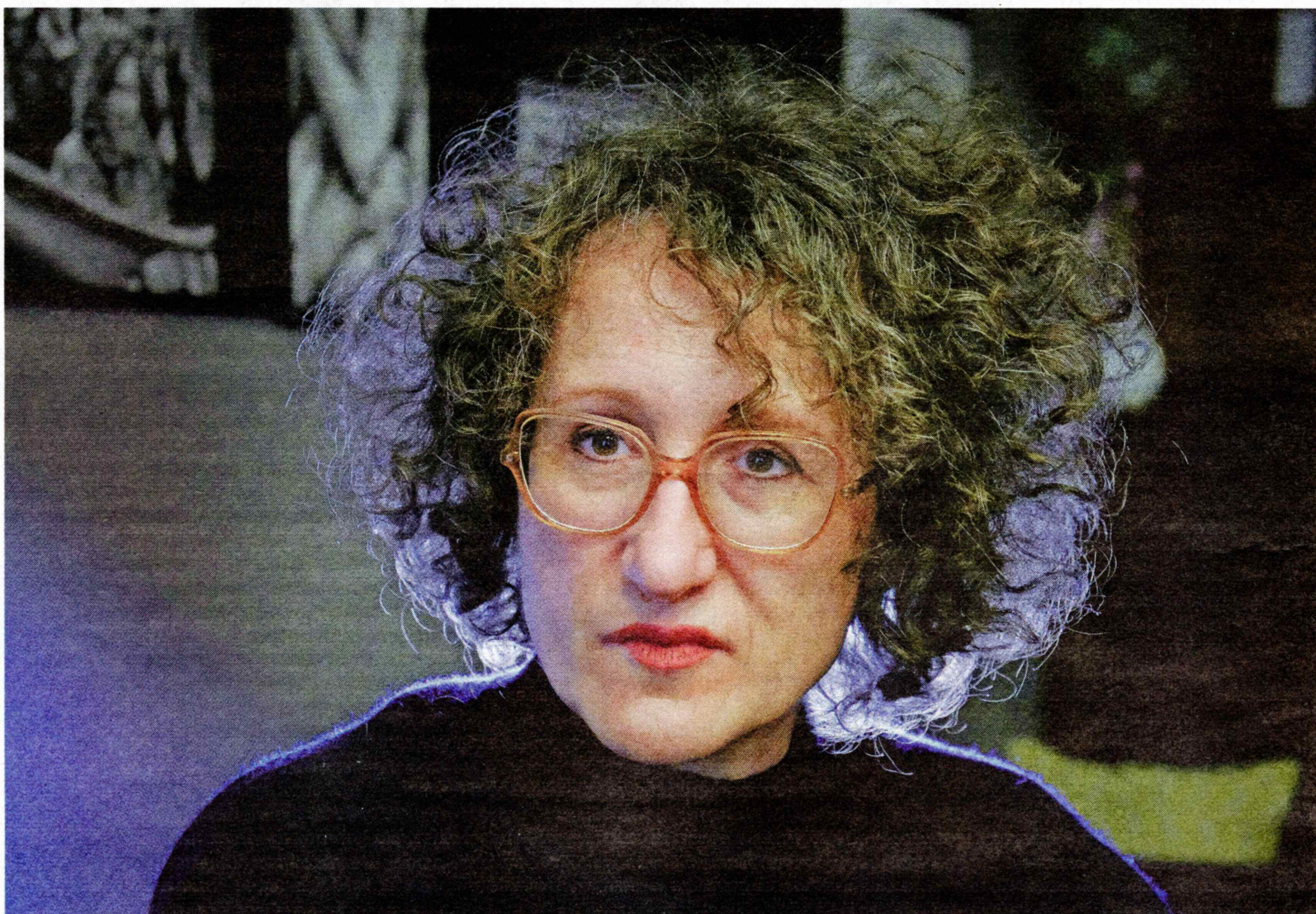

»Nekoč ti je nekdo, ki je znal pripovedovati na poseben način in je že nekaj let mrtev, dejal, češ da je o Koroški težko kaj napisati. Imel je prav, sam je bil od tam, tako kot ti. Preteči je moralo nekaj časa,« v uvodu risoromana *Peršmanova domačija* 25. april 1945 piše avtorica Evelyn Steinthaler. Knjiga opisuje pokol na avstrijskem Koroškem. Druga svetovna vojna se je bližala koncu, ko so esesovci v sodelovanju s policijo na Peršmanovi domačiji postrelili enajst civilistov, med njimi sedem otrok.

Obstaja čuden strah pred komunizmom, toda Avstrija sploh nikoli ni bila komunistična

ANJA INTIHAR
JOŽE SUHADOLNIK

Natanko osemdeset let po tem tragičnem dogodku je na domačiji, ki je danes spremenjena v muzej in velja za eno od ključnih spominskih mest koroških Slovencev, potekal antifašistični tabor v organizaciji Kluba slovenskih študentk in študentov na Dunaju. Pod pretvezo, da kršijo red in mir, je 27. julija letos na posestvo vdrlo več deset pripadnikov avstrijske policije, tudi člani specialnih enot, letalniki, enota s službenimi psi in helikopter. Avstrijsko državno tožilstvo v Gradcu je pred dnevi po kazenski ovadbi, ki jo je zaradi policijske racije vložil odvetnik Rudi Vouk, uvedla preiskavo zaradi domnevne zlorabe položaja. Le nekaj dni po raciji je na nogometni tekmi med kluboma

SAK iz Celovca in Atus iz Borovelj stranski sodnik igralcu pokazal rumeni karton, ker je z nasprotnikom govoril v slovenskem jeziku.

Ko vas je moj novinarski kolega pred dvema letoma vprašal, ali na avstrijskem Koroškem še obstaja zapleteno nacionalno vprašanje, ste odgovorili, da se odnosi izboljšujejo. Pred kratkim se je zgodila racija pri Peršmanovem muzeju, nato še incident na nogometnem igrišču. Bi torej lahko rekli, da so se odnosi poslabšali ali da gre za osamljena primera?

Ne bi rekla, da gre za osamljena primera, vendar tudi ne, da so odnosi nazadovali. Mislim, da obstaja določena skupina ljudi, ki bi naredila vse, da bi se odnosi poslabšali in da

bi dosegla, da bi se Koroška vrnila na točko, na kateri je bila dolgo. A to so določene skupine, ne kar vsi po vrsti. Govorila sem s posamezniki, ki so bili tisto nedeljo med racijo pri Peršmanovi domačiji. Povedali so mi, da pride ob koncih tedna na obisk tudi do devetdeset ljudi. Če nimajo organiziranih delavnic kot tisti konec tedna, je običajno obiskovalcev manj.

Res se mi zdi pomembno, da pridejo ljudje pogledat Peršmanov muzej in se seznanijo z zgodbo o pokolu, pa tudi z odporom proti nacizmu. Bila sem na Dunaju, ko je bil po raciji tam shod pred ministrstvom za notranje zadeve, nato sem šla še v Celovec – nisem pričakovala, da bo v Celovcu toliko ljudi, saj jih je sicer težko spraviti na ulico. Nekateri moji prijatelji so pričako-

vali kakšnih 100 ljudi, pa se jih je zbralo približno 400, kar je za to mesto neverjetno. Tisti, ki se tako trudijo prekiniti nove vezi, vidijo, da njihova pripoved, ki jo vlečejo tako dolgo, izgublja pomen in da se njeni temelji rušijo.

Bi morali na avstrijskem Koroškem takšne incidente, kot se je zgodil pri Peršmanovem muzeju, v luči vsega, kar se dogaja v svetu, pričakovati?

Ne, ker je v zadnjih nekaj letih vse dokaj dobro delovalo oziroma je vsaj nemško govoreča večina v Avstriji trdila, da so o vsem dogovorjeni. Ne omenjajo sicer, kako malo dvojezičnih napisov, recimo, je postavljenih. Mislim, da gre za lažno zadovoljstvo, ko menijo, da ni treba storiti ničesar več. Naloga

večine je namreč, da naredi pravo stvar, pa je niso. Precej pametnejši ljudje od mene so rekli, da je dokaz, kako dobro deluje družba, način, na katerega ravna z manjšinami.

Kakšen bi bil po vašem ustrezen odziv na tovrstne dogodke? Politika dlje od zgroženih zapisov na družbenih omrežjih, kot kaže, ni sposobna iti.

Primeren odziv na avstrijski strani bi gotovo bil, da odgovorne za napad in tiste, ki so ga izvedli, suspendirajo. A se to ni zgodilo, ker se zdi, da še vedno nihče ne ve, kdo je odgovoren. Na ministrstvu za notranje zadeve so zdaj ustanovali skupino, ki raziskuje, kaj se je resnično zgodilo na Peršmanovi domačiji. V njej so predsednik Skupnosti koroških Slovencev Bernard Sadovnik, zgodovinarica Lisa Rettl iz Društva Peršman, Milan Wutte iz Zveze koroških partizanov in Barbara Glück, direktorica Memoriala Mauthausen.

Ampak kljub temu ... Mislim, da bi moral biti prvi korak ta, da bi vodja koroške policije javno povedal: »Zelo nam je žal. Policiste, ki so obravnavali celoten primer, bomo suspendirali, dokler se vse ne bo razjasnilo ... Če bomo ugotovili, da je bilo vse v redu, se bodo lahko vrnili na delovna mesta.« Vendar se to ni zgodilo. Izjave politikov niso bile dovolj.

Zgodba se je z racijo verjetno šele dobro začela. Prizadeti se spoprijemajo s pravnimi postopki, morajo se braniti ...

Nisem odvetnica in težko komentiram, kakšni pravni postopki bodo sledili. Je pa seveda noro, da se morajo tisti, ki so bili tam in so bili žrtve, braniti. Vsi, ki vedo, kje stoji Peršmanov muzej, vedo tudi, da ni ničesar v bližini razen gozda. Kako se je torej to lahko zgodilo, ko je tam potekal tabor Antife? Družba bi morala razumeti, kaj Antifa v resnici pomeni. Zdi se, da je ta država pozabila, da je bil eden od glavnih razlogov za avstrijsko mirovno pogodbo leta 1995 organizirani odpor na Koroškem. Večina ljudi ne ve, da to dolguje antifašistom.

Kakšna je družba, v kateri je antifašizem problem ali skoraj zločin?

Pred kratkim sem bila v Gorici. Na grajskem dvorišču stoji znamenje, da je bilo tam ubitih petdeset slovenskih in italijanskih partizanov. V kratkem času, v katerem smo sedeli pod borovci, mimoidoči sploh niso pogledali spominske plošče. Morala bi biti bolj vidna. Tako malo ljudi kaj naredi, večina ne naredi nič. Zdi se, da je biti pozoren pogosto že preveč.

Domačija Peršmanovih danes ni le muzej, ampak je tudi kraj spomina. Ali menite, da je izkušnja, ko jo vidite, ko spoznate zgodbo družine, vključno s sedmimi otroki, ki so bili žrtve

krutega zločina, dovolj, da se vam odprejo oči?

Z leti dela v izobraževanju sem se naučila, da če ljudem govoriš o številu žrtev, koliko ljudi je bilo na primer zaprtih v koncentracijskih taboriščih, tega ne zmorejo zares dojeti. Če pa jim pripoveduješ konkretne zgodbe o žrtvah, včasih vidijo celo njihove obraze. Ko jim torej povemo zgodbo družin Sadovnik in Kogoj z domačije Peršman, kaj se jim je zgodilo, mislim, da to deluje. Pomaga, če obiskovalcem predstaviš grozljivo bolečino, ki so jo morale prestati nekatere žrtve. Zgolj številke in statistika ne bodo pritegnile obiskovalcev. Če bi s pripovedovanjem zgodbe o gradu v Gorici, na dvorišču katerega je bilo ubitih petdeset partizanov, povedali, kdo so bili, od kod so prišli, ali so bili vsi Italijani iz Gorice, od kod so prišli Slovenci, kdo je bil odgovoren za to, kar so nacisti tam počeli od leta 1943, bi to morda pomagalo ohraniti spomin. Pomembno je imenovati žrtve, vendar tudi storilce, odgovorne za zločine.

Storilci zločina aprila 1945 za svoja dejanja niso nikoli odgovarjali, kajne?

Niso. Poznejši celovski župan Leopold Guggenberger, ki je v času nacionalsocializma študiral pravo ter bil odvetniški pripravnik in ocenjevalec, si je na vse pretege prizadeval, da bi odgovorne pripeljal pred sodišče. Ko smo leta 2018 predstavljali risoroman, je bil že pokojni, ampak njegova vdova je prišla na predstavitev in povedala, kako pomembna je bila ta tema zanj in da jo je nosil s seboj vse življenje. Bil je konservativec, razumel je, kaj je prav in kaj narobe. Veliko antifašistov je, ki nočejo biti imenovani kot levičarji. Nekateri so levičarji, ki niso antifašisti. Dolgoletne politične klasifikacije ne delujejo več. Mislim, da je bil Guggenberger v tem pogledu pravi antifašist, saj je hotel krivce pripeljati pred sodišče.

V muzeju so po raciji v izjavi za javnost zapisali, da je najresnejša politična razsežnost policijske akcije. Kako bi to komentirali?

Popolnoma se strinjam s tem. Če poznate zgodbo o tem, kdo je 25. aprila 1945 prišel tja gor in pobil ljudi, in da je zdaj tja odšla policija in na kakšen način ... Mislim, da je to popoln poraz za politiko. Neki koroški politik je rekel: »Red mora biti.« Da, ampak ali ne razume, kaj se je na tem mestu zgodilo pred osemdesetimi leti in zakaj so mladi rekli, da temu nasprotujejo?

Zakaj so se pred desetletji množice aktivirale in šle na ulice, ko so čutile, da se jim krati pravičje, danes pa gre na ulice morda nekaj sto ljudi? Smo postali apatični, ignorantski? Znamo vpiti le še na družbenih omrežjih?

Ko sem ustvarjala risoroman, sem več let raziskovala podrobnosti. Marsikdo me je vprašal, zakaj se sploh ukvarjam s tem, ko pa nisem od tam. Odgovorila sem, da je to zgodba, ki pripada vsem nam. »Ampak,« so rekli, »mi sploh nismo iz Koroške.« Dejala sem jim, da je to tudi njihova država. To, kar se je zgodilo moškim, ki so dezertirali iz vermahta in bili v zadnjih dneh vojne ustreljeni, je tudi del moje zgodbe, ker živim v tej državi. Saj veste, da sem imela slovensko babico, kajne?

Da.

Ampak nisem bila vzgojena v slovenski skupnosti in nisem bila prepričana, ali je sploh prav, da govorim o tem, kaj se je zgodilo na Peršmanovi domačiji. Ko sem se pogovarjala s slovenskimi prijatelji, so rekli, naj pišem o tem. Napačno je namreč prepričanje, da če se nekaj dogaja na meji s Slovenijo, to nima zveze s tistimi, ki ne živijo tam. Zaradi takšnega pogleda ljudje ne ukrepajo in se ne odzovejo, ne gredo na ulice. Ali se sprehajate po tej državi in živite v njej? Torej vas to zadeva.

Gre pri tem za izgovor, za pomanjkanje znanja, ali pomanjkanje poguma?

Izgovor ne more biti nikoli. Poskušam razumeti, zakaj, in mislim, da gre predvsem za pomanjkanje znanja. Pogum je namreč nekaj, kar se pogosto pojavi le, ko so ljudje sami prizadeti. Elie Wiesel je nekoč dejal, da nasprotje ljubezni ni sovraštvo, temveč brezbržnost. Če so ljudje brezbržni, lahko drugi počnejo, kar jih je volja. Mislim, da je tam zunaj, ne le v Avstriji, veliko nevednih ljudi. Dokler niso sami prizadeti, se jih stvari ne tičejo.

Kako diametralno nasprotno je dojemanje ali interpretacija istih posameznih dogodkov na Koroškem v slovenskih in protislovenskih krogih danes? In kako se je ta razlika spreminjala skozi desetletja?

Po tem, kar sem prebrala v zadnjih tednih, bi rekla, da se nekateri poskušajo skriti za zakon in red. Pravijo, da sta bila na Peršmanovi domačiji kršena red in mir. Policija zato seveda trdi, da ni naredila ničesar narobe. Desničarske in protislovenske skupine izkoriščajo policijo za svoje namene. Mislim, da je velik problem, da so določeni deli policije prepričani, da je to, kar so počeli, prav. Pri tem ne mislim navadnih policistov, ki ne dajejo ukazov.

Bi pretiravali, če bi rekli, da obstaja kar nekaj vzporednic med tem, kar se danes dogaja v Avstriji, ter dvajsetimi in tridesetimi leti prejšnjega stoletja?

Da, res bi. Po prvi svetovni vojni so ljudje umirali od lakote, zlomila se je borza, ogromno ljudi je bilo brezposelnih, obubožali so. Zato bi pretiravali, če bi vlekli vzporednice. Takratni in današnji avtoritarni politiki poskušajo dati preproste odgovore, ki nikoli ne delujejo. Velika razlika je v tem, da zdaj vemo, kaj se je takrat zgodilo. Mislim, da morajo danes tisti, ki se imajo za antifašiste, ne glede na to, kje politično stojijo, dedemonizirati antifašistično

Evelyn Steinhäler

Pisateljica, novinarka, prevajalka in podkasterka. Otroštvo je preživela v Vetrinju na avstrijskem Koroškem, srednjo šolo obiskovala v Borovljah, maturirala v Celovcu in diplomirala na Dunaju. V devetdesetih letih je naletela na zgodbo o Peršmanovi domačiji v Železni Kapli na Koroškem, ki je bila med drugo svetovno vojno partizansko oporišče.

25. aprila 1945 so esesovci vdrli na posestvo in ubili enajst civilistov, med njimi tudi sedem otrok. Danes je na domačiji muzej, posvečen zgodovinskiemu spominu in odporu koroških Slovencev v času nacizma. Evelyn Steinhäler je med letoma 2020 in 2021 poučevala na Inštitutu za judovske študije Univerze na Dunaju. Danes je dejavna tudi na področju politične vzgoje.

delo. Večina mora razumeti, kaj je antifašizem in kaj avstrijska družba dolguje partizanom.

V drugih državah, v Sloveniji, Franciji in na Poljskem, praznujejo odpor; spomnim se, na primer, da so pred leti izdali spominske kovance s podobo partizanov. V Avstriji tega ni. Glavni problem je v tem, da odpora v nacistični dobi pri nas ne praznujemo in da ga ne prepoznamo kot nekaj pomembnega za družbo, v kateri živimo. Obstaja čuden strah pred komunizmom, toda Avstrija sploh nikoli ni bila komunistična. Bila je fašistična država. Tudi vsi avstrijski in koroški partizani niso bili komunisti, na to se pogosto pozablja.

Ampak ta zgodovinska dejstva ne sodijo v agendo določenih politikov.

Pomembno je, da se zavedamo, da so se katoličani borili skupaj s komunisti.

Ukvarjate se s politično vzgojo. Kako trenutno vidite avstrijsko, evropsko oziroma svetovno politično sceno?

Okleva in je nevedna. Glede na to, kako na mednarodni ravni deluje Evropska unija, nisem prepričana, da se resnično zavedajo, kaj visi na kocki.

V zadnjih letih se je precej Slovencev preselilo na avstrijsko Koroško. Multikulturalizem narašča. Kakšen je odziv Avstrijcev?

Ko je Slovenija postala del Evropske unije, je bil to velik korak. Večina Avstrijcev njihovega priseljevanja ne vidi kot problem. To je seveda povezano s skupno zgodovino. Vendar menim, da poskušajo protislovenske skupine, o katerih sva govorili prej, ustvariti težave. Skrajni čas je, da se njihove dolgoletne naracije v avstrijskem javnem prostoru končajo. ●

Prizor iz risoromana *Peršmanova domačija*. Avtorica Evelyn Steinhäler, risba Verene Loisel. Prevod Jernej Biščak. ZRC SAZU, Založba ZRC, 2022